

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

som han arbetade med på ett närmast pedantiskt sätt. Och Apeland har kunnat visa vad man tidigare kanske anat att Kiellands romaner hänger ihop på ett fullt medvetet sätt: »Det er ved å følge noen 'Hverdagsmennesker' gjennom en årrekke i et oversiktig miljø at Kielland har opnådd å gi sine livsskildringer et så vidt ensartet preg. De forenes i et helhetsbilde av samfunnet slik det tar seg ut innenfor detta avgrensede tidsrom. Man fristes derfor til å si at han — ved siden av eksperimentet 'Sne' — i grunnen bare har skrevet en eneste 'roman', men till gjengjeld er den av meget stort format. Den handler hovedsakelig om slekters gang i en liten kystby med nærmeste omegn ...»

Detta är påfallande riktigt. Och Apeland bekräftar här att Kielland egentligen bara hade ett stort ämne att skriva om, nämligen födelsestaden Stavanger. När han hade uttömt det ämnet var han slut som författare. Det konstaterade redan den ibland förfärande klarsynte Ibsen.

Ett mycket välavvägt avsnitt är det som handlar om de sociala antiteserna som hos Kielland spelar en så oerhört stor roll och utgör det grundläggande mönstret i hans kompositioner. Hela Garman & Worse är uppbyggt efter detta mönster med växelsvisa bilder av överklasslivet på Sandsgaard och underklassens tillvaro i »west end». Och Apeland konstaterar: »Man får et bestemt inntrykk av att Kielland med vilje legger de skarpt utformede sosiale antiteser till grunn for selve opbygningen av alle sine romaner, med de fordeler og ulemper dette innebærer.» Detta är så sant som det är sagt.

Ifråga om komposition var Kielland en mästare och Apeland belyser instruktivt hans »rammeteknik» i ett annat intressant avsnitt. »Hvor bevisst Kielland arbeider med det kompositoriske, ser man kanskje best av hans innramningsteknikk, den form for identisk gjentakelse som han bruker for å avgrense handlingen i sine böker.» Det gäller t. ex. Garman & Worse som inleds och avslutas med en berömd havsskildring med delvis identiskt lika formuleringar.

Avsnitten om Kiellands natur- och djurskildringar innehåller många intressanta iakttagelser. Kielland var en förnämlig naturskildrare, en realistisk iakttagare som bl. a. studerat »Fader Brehm» ingående som Apeland visar. Här har författaren plötsligt intresserat sig för en av Kiellands litterära källor — med gott resultat. Men Kielland använde också naturen och djuren som symbolelement konstfullt inkomponerade i skildringen för att understryka det ärende, den tendens han vill föra fram. En så-

dan roll har havet i Garman & Worse. Det fogas in i bokens antitetiska komposition och havets renhet ställs i kontrast till människornas skröplighet och uselhet: »Intet er saa rummeligt som Havet, intet saa taalmodigt. Paa sin brede Ryg bærer det lig en godslig Elefant de smaa Puslinger, der bebo Jorden; og i sit store kjølige Dyb eier det Plads for al Verdens Jammer.»

Owe Apeland har med sin bok Alexander L. Kiellands romaner brutit en ny väg i forskningen om Alexander Kielland. Många av de resultat han kommit till är ovedersägliga. Det är inte för mycket sagt att boken i hög grad berikat inte bara forskningen utan också bilden av Kielland som konstnär. Konstnärsskapets innersta kärna kommer väl ingen analys åt, hur fin den än är. Apelands stora förtjänst är att han kommit så nära som det sannolikt är möjligt. Och det är ett högt betyg.

Nils Erik Bæbrendtz

Perspektiv på Röda rummet. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth. Rabén & Sjögren. Uddevalla 1971.

När Ulla-Britta Lagerroth, huvudredaktör för Rabén & Sjögrens »perspektivböcker», har låtit en av de första volymerna i serien handla om Strindbergs Röda rummet, har hon gjort ett utmärkt val. Få svenska böcker har blivit så lästa, omskrivna och genomanalyserade. Redaktörerna för *Perspektiv på Röda rummet*, Erland och Ulla-Britta Lagerroth, har haft ett mycket rikt material till sitt förfogande.

Liksom de danska »verkböckerna», en av förebilderna till Rabén & Sjögrens serie, innehåller *Perspektiv på Röda rummet* inte bara ett antal specialuppsatser kring det valda verket utan också uteslutna partier, författarkommentarer, brev, recensioner och ett par sentida kritikers värderingar av det. (Finns det inga moderna författare som uttalat sig om Röda rummets betydelse för dem?) Vidare har redaktörerna påpassligt nog fått med ett par uppsatser om TV-dramatiseringen av romanen; dessa bidrag är för övrigt de enda som är helt ny-skrivna. Utgivarna har på detta sätt lyckats belysa Röda rummet från de mest skiftande synvinklar. Varje bidrag har försetts med en pedagogisk introduktion, författad av redaktörerna eller — i några fall — av bidragsgivarna själva.

Perspektiv på Röda rummet inleds med några avsnitt som aldrig kom med i trycket, men som på ett intressant sätt belyser inte bara Arvid Falk utan också Strindbergs håll-

ning till sitt stoff, estetiskt och idémässigt. Här finns också ett par stumpar ur Götiska rummen (1904), där Arvid Falks öde kommenteras. Dessa partier presenteras som en tredje »epilog» till Röda rummet och återges tillsammans med de två verkliga epiloger som Strindberg laborerade med 1879 men uteslöt. Detta är en smula vilseledande. Bättre hade varit att låta utdragen stå för sig själva — efter de avtryckta partierna ut Tjänstekvinnans son, där Strindberg på ett liknande sätt kommenterar sitt verk i efterhand.

Utgivarna har också tagit med några brev till och från Strindberg i samband med romanen. Brevet till Strindberg består enbart av två brev från den danske författaren och politikern Edvard Brandes, som berömde Röda rummet som ett frisinnat angrepp mot »Hykleri og Reaktion». De medtagna breven är mycket intressanta, men tyvärr återges de inte alla i sin helhet. Sålunda har man strukit ett viktigt avsnitt hos Brandes, där denne säger sig misstänka att Strindberg egentligen är en »kristelig Pessimist» och ironiserar över att den svenske författaren i ett brev sagt sig vara »socialist, nihilist, republikan allt som kan vara konträrt mot de reaktionära!» Samtidigt har man i just detta Strindbergsbrev uteslutit ett parti där denne bl. a. rekommenderar Brandes att läsa versupplagan av Mäster Olof och säger att han med Gilllets hemlighet också skrivit något »vackert». Avsnittet står i samband med de partier i brevet där Strindberg i stället för att tala så mycket om samhällskritiken i Röda rummet råder Brandes att titta på det fina detaljarbetet och att läsa hans andra arbeten av värde: »De äro mycket skönare än Röda rummet!»

Strindberg var i själva verket mera angelägen om att bli berömd som skönhetskapare och konstnär än som samhällskritiker, och hans politiska radikalism var inte riktigt så glödande som han sökte påskina. Detta anade Brandes. Förhållandet belyses ännu klarare i ett par brev som utväxlades mellan Strindberg och Alexander Kielland. Då Kielland liksom Brandes skrev och berömde samhällskritiken i Röda rummet svarade Strindberg: »Ni må icke tro att jag älskar smuts! Ni skall låsa min Gilllets hemlighet som gafs på K Teatern i våras!» Det är synd att utgivarna inte ansett sig kunna ta med också dessa korta brev, som tillsammans med de strukna partierna i de övriga breven ger en mera nyanserad bild av »socialisten» och »nihilisten» Strindberg, just utropad till »Sveriges Zola».

Bara två recensioner har fått komma med, C. G. Estlanders i Finsk Tidskrift och en osignerad anmälan ur Stockholms Dagblad, troligen skriven av Claes Lundin. Att redaktörerna

inte tagit med flera motiverar de med att recensionerna idag ter sig »ganska tråkiga och intetsägande». De valda exemplen är inte heller särskilt stimulerande. Betydligt mera spännande är i mitt tycke vad Aftonbladet, som nyligen sablat ned versupplagan av Mäster Olof och själv angreps i romanen, hade att säga. Här behandlades Röda rummet i två artiklar, båda mycket negativa. I den första, en osignerad anmälan (troligen skriven av Jonas Spilhammar eller Anders Flodman), kunde man bl. a. läsa följande: »Man sade en gång, att alt hvad skalden vidrörde blef guld; alt hvad Röda rummets skapare vidrör blir orient.» Men tidningen nöjde sig inte med detta. En dryg månad senare infördes en ny, insänd artikel, som Strindberg själv senare i ett av de återgivna breven till Brandes omtalar som »ett gement, smutsigt angrepp». Artikelnen var skriven av professor F. A. Cederschiöld, som ansåg att bokens tidigare bedömare varit för milda. Romanen var gränslös i sin tarvlighet och osedlighet. Särskilt Agnesgestalten förklarades vara »ett foster af en fantasi, som finner behag uti att vältra sig i orenlighet». Åtminstone denna artikel, som uppenbarligen betydde mycket för Strindberg, tycker jag att utgivarna borde ha tagit med.

Tyngdpunkten i Perspektiv på Röda rummet ligger på en serie moderna, djupgående analyser av romanen, de flesta från 1960-talet, Fyra avsnitt är hämtade från doktorsavhandlingar, nämligen Göran Lindblads utredning av Dickensflyttandet i Röda rummet, Carl Reinhold Smedmarks kapitel om Falk och Strindberg, Karl-Åke Kärnells genomgång av bildspråket i romanen och Sven-Gustaf Edqvists diskussion av de anarkistiska inslagen. Under rubriken »Verket och forskningen» finner man vidare (lite missvisande) Olle Holmbergs och Olof Lagercrantz »lovtal» till Röda rummet samt Göran Printz-Påhlsons intressanta essä om romanens »mythos» — omarbetad och försedd med figurer, men alltjämt en smula dunkel på sina ställen. Erland Lagerroth har skrivit om några viktiga symboler som står i samband med bokens komposition och Eric Johansson behandlar »identitetsproblemet» i Röda rummet. Boken avslutas med två uppsatser om »Verket och TV-mediet», skrivna av massmedieforskaren Gunnar Hallingberg och regissör Bengt Lagerkvist.

Det är som synes själva texten som står i centrum för de flesta uppsatserna; bakgrundscommentarer och historiska synpunkter får man mindre av. Kanske alltför lite. Strindbergs huvudavsikt var dock att ge »vår tids historia i sammandrag», att »rikta ett samlat angrepp på hela det samhälle, som han aldrig

kunnat försona sig med». Borde man då inte i en bok om Röda rummet också ställa romanen mot bakgrunden av 1870-talets Sverige? Vilka företeelser i det dåtida Sverige var det egentligen som Strindberg riktade sig mot?

Nu har redaktörerna uppenbarligen haft utrymmesproblem, och dessutom har de redan tagit med ett bidrag av den forskare som utförligast behandlat samhällskritiken i Röda rummet, nämligen Carl Reinhold Smedmark. Men jag tycker gott att han kunde ha fått ha med ett kapitel till — om det var nödvändigt på bekostnad av någon annan, t. ex. Göran Lindblad. Och om redaktörerna har tyckt att varje forskare endast borde vara representerad med ett bidrag kunde de ha bytt ut Smedmarks biografiska avsnitt mot Lamms kapitel om Röda rummet, som likaså har sin tyngdpunkt i det biografiska (och dessutom behandlar Dickensinflytandet).

Bland de många fina berättartekniska och idéanalytiska uppsatserna saknar jag en, Bo Bennich-Björkmans avsnitt om Röda rummet i den intressanta och originella symbolstudien *Fåglar och författarroller hos Strindberg* (Samlaren 1962). Utgivarna meddelar i förordet att Bennich-Björkmans uppsats tyvärr »måst uteslutas av utrymmeskäl». I mitt tycke kunde utgivarna hellre ha uteslutit Johannessons bidrag, som upprepar många av synpunkterna i de andra uppsatserna och dessutom är en smula suddigt; begreppet »identitet» får betyda lite av varje. Luckan efter Bo Bennich-Björkmans uppsats blir desto kännbarare som flera av bokens författare tar upp just den till diskussion. (Detta är knappast något skäl att utesluta den, som redaktörerna tycks mena.)

Slutligen hade denna utmärkt och användbara bok blivit ännu värdefullare om den försetts med en bibliografi. Denna kunde ha förtecknat inte bara vad som skrivits om romanen utan också recensioner, olika upplagor m. m. Hur många upplagor har Röda rummet egentligen fått uppleva och vilka utgåvor är de bästa?

Ulf Boëthius

Germund Michanek: *Studenter och hetärer. Kulturbistoriska bilder från gamla tiders Uppsala*. Askild & Kärnekull. Sthlm 1971.

Essäsamlingar är inte längre någon särskilt kurrant förlagsvara, men Askild & Kärnekull har satsat på Germund Michaneks amusanta »kulturbistoriska bilder» och försett dem med en klatschig titel, *Studenter och hetärer*. Michanek slutar boken med en betraktelse inför Västgötanationsgrav på Uppsala kyrkogård, där han

dröjer både vid överliggarnas öden och de unga dödas. Han återfinner i gästböckerna från mjödstugan i Gamla Uppsala Strindbergs och Frödings namnteckningar från studieåren och han vandrar längs Övre Slottsgatans gamla kvarter med hägkomster alltifrån Geijer till Ofvandahl. Prinshuset vid Båvernsgränd får sin historia belyst och de undersåttliga hyllningarna av Carl XIV Johan ägnas en road uppmärksamhet. »Fulla som kajor — men med Sverige på läpparna!» Johan Nybom, den fattige skomakarsonen med det himlaburna skaldesnillet, som det hette i en nekrolog, får sitt livsöde rekapitulerat och de utdrag som görs ur Johannes Sundblads Upsalalif bekräftar fullerväl Michaneks omdöme att denna omfångsrika memoarbok ger alldeles ypperliga tidsbilder. »Han hyser ingen sympati för sin studentgenerations hänsynslösa uppträdande mot brackorna och mot de tjänande klasserna», anmärker Michanek, som själv i en avdelning av sin bok rättfärdigar dess titel genom att från olika synvinklar belysa ett »osedligt 80-tal». Tidshistoriskt värdefullt är onekligen vad Michanek med hjälp av Uppsala sedlighetsförenings protokoll kan förtälja om en inhuman personförföljelse och en sårande förmyndarmentalitet mot samhällets olycksbarn. Den kristna medkänsla som besjälade de förnäma herrarna och damerna i styrelsen — landshövding Adolf Hamilton och hans maka Agnes, Geijers dotter, professorn och sedermera biskopen Henning von Scheele m. fl. — var »inte den barmhärtiga samaritens. Den är bara en nåd från ovan.» Om kärlekslivet i Uppsala vid sekelslutet torde Germund Michanek veta mer än någon annan; som oförskräckt arkivforskare förstår han att utnyttja myndigheternas prostitutionsbok i Uppsala med dess noggranna inregistrering av stadens »fallna flickor». I egenskap av samhällsreformator framträdde Gustaf Fröding 24 nov. 1897 i Uppsala Nya Tidning med några reflexioner om »studenter och grisetter». Han föreslog helt radikalt som botemedel mot det missförhållandet att studenterna lämnade sina ungdomshustrur ensamma i nöd och vanära, att hela studentkåren skulle ikläda sig en solidarisk ansvarighet för sina grisetter och deras barn. Det hör till saken att han efter några dagar tog tillbaka förslaget för som han medgav de praktiska olägenheternas skull!

Frödingforskaren Michanek ägnar emellertid den inledande studien åt August Blanche och vill med en genomgång av dennes författarskap dokumentera påståendet att Blanche är en av de främsta Uppsalaskildrarna. Trots hans negativa attityd till Uppsala — »Ja, leve Stockholm!», heter det i ett brev från våren 1838,